

В.М. Стригун,кандидат сільськогосподарських наук
Відокремлений підрозділ
Національного університету
біоресурсів і природокористування
України «Ніжинський
агротехнічний інститут»

Уніфікація добору за кількісними ознаками у насінництві гороху овочевого (*Pisum sativum* L. *partim*)

В оригінальному, елітному та репродукційному насінництві гороху овочевого важливим є виділення (добір) елітних рослин. Виділені (відібрані) рослини мають відповідати їх авторському опису. Оскільки, насінницькі заходи з кожним із сортів проводяться різними людьми (насіннярами, апробаторами), в різних агроекологічних умовах, у визначенні параметрів кожної із ознак, які враховуються, можуть накладатись як суб'єктивні фактори, так і фактори зовнішнього середовища. Внаслідок цього, ідентифікаційні сортові ознаки і властивості можуть змінюватись і не відповідати авторському визначенню, що, звичайно, погіршує якості сорту. З метою нівелювання вищенаведених факторів, на прикладі гороху овочевого запропонований метод дослідження параметрів мінливості кількісних ознак певної популяції на підставі правила «золотого перетину».

Ключові слова:

горох овочевий, сорт, насінництво, ознака, репродукція, «золотий перетин».

Вступ. Основним завданням насінництва гороху овочевого є підтримка сортових і врожайних якостей сорту на тому генетичному та господарському рівні, за який сорт був виділений та впроваджений у виробництво [1]. Іншим, не менш важливим завданням є розмноження насіння – тобто одержання високоякісного посівного матеріалу в об'ємах, які забезпечують економічну доцільність усіх заходів з насінництва даного сорту [2]. Досягти двоєдиного завдання можна лише через дотримання сучасної технології насінництва гороху овочевого [3].

Мета роботи – оптимізувати методи добору у насінництві гороху овочевого через застосування правила «золотого перетину», що мінімізує суб'єктивний фактор у проведенні доборів за кількісними ознаками.

Матеріали і методи. Горох овочевий, розсадники розмноження сортів гороху овочевого за етапами насінництва, резуль-

тати структурного аналізу доборів. Метод польового інспектування (апробації) сортових посівів.

Результати і обговорення досліджень. Незважаючи на наявність опису сорту, який склав автор сорту ще перед його передачею в державне сортовипробування, насінництво у наступні роки щорічно проводиться в мінливих погодних умовах або на інших полях та іншими спеціалістами. Тобто, ознаки сорту зазнають змін і для проведення стабілізуючого добору необхідно вносити зміни у вихідні параметри.

У селекції та насінництві сільськогосподарських культур широко використовується правило «двох сігм», згідно з яким будь-яка популяція найкраще зберігає свої параметри, якщо стабілізуючий добір проводиться в межах $\bar{X}$ -середнього плюс-мінус дві сігми ($\bar{x} \pm 2\sigma$). Проведення розривного (дизруптивного) і направляючого доборів за кіль-

кісними ознаками у насінництві є недопустимим, що призводить до виродження популяції.

У зв'язку з таким правилом «двох сігм» виникає необхідність упровадження уніфікації доборів за кількісними ознаками незалежно від зміни вищенаведених факторів – клімату, поля і спеціаліста-насінняра. З якісними ознаками (забарвлення квіток, насінин, характер поверхні насіння тощо) дещо простіше – у процесі доборів і сортопрочищення нетипові рослини видаляють з посіву і знищують. Рекомендації, які були розроблені ще в 70–80 рр. минулого століття, щодо інтенсивності добору з популяції 5% супереліти і 25% еліти, виявилися необґрунтованими і не давали можливості сформувати необхідні кількості репродукцій (вони були заниженими у декілька разів).

Дослідження, проведені на кафедрі овочівництва НУБіП України та у ВП НУБіП України «Ніжинський агротехнічний ін-

ститут», дали можливість розробити нову методику на основі правила «золотого перерізу», закономірності якого повсюдно пронизують явища природи (габітус рослин, розміщення насінин у суцвіттях, листків на рослині тощо) та широко використовуються людством у різних сферах діяльності – машинобудуванні, будівництві, фотографуванні, мистецтві тощо [3]. Це свідчить про те, що його можна адаптувати і для насінництва.

У математиці дві величини утворюють золотий перетин (лат. *Sectio aurea*, англ. *Golden ratio*), якщо співвідношення їхньої суми і більшої величини дорівнює співвідношенню більшої і меншої. Це відношення прийнято позначати грецькою буквою φ. Золотий перетин уперше

запропонував давньогрецький математик Евклід. Величина дорівнює 1,61803– Приблизно це співвідношення становить 13:8. Основою для розрахунків є середнє квадратичне відхилення (σ), яке характеризує мінливість кількісної ознаки в популяції. Репродукційне насіння має охоплювати найбільшу частину популяції (дві сігми). Якщо взяти 2σ за основу першої репродукції, то згідно з законом золотого перетину вищі репродукції (EH і OH) мають лежати в певних межах: EH - $\bar{x} \pm 1,24 \sigma$, та OH - $\bar{x} \pm 0,76 \sigma$.

Стосовно формування моделей для кількісних ознак (висота рослин, кількість бобів, кількість насінин, маса насінин з рослини тощо) для різних репродукцій виходять з таких позицій:

– параметри кожної озна-

ки репродукції (PH₁₋₃) лежать в межах $\bar{x}$ - середнього плюс-мінус дві сігми ($\bar{x} \pm 2\sigma$), що за нормального розподілу охоплює 95,45% чисельності популяції (47,7% менше середнього значення і 47,7% – більше);

– параметри кожної ознаки для еліти (EH) лежать в межах $\bar{x} \pm 1,24 \sigma$, що за нормального розподілу охоплює 78,5% чисельності популяції (39,2% менше середнього значення і 39,2% – більше);

– параметри кожної ознаки для оригінального насіння (OH) та розсадників добазового насіння (ДН) лежать в межах $\bar{x} \pm 0,76 \sigma$, що за нормального розподілу охоплює 55,27% чисельності популяції (27,6% менше середнього значення і 27,6% – більше).

Таблиця

Розрахунок модельних параметрів кількісних ознак гороху овочевого сорту Стриж для застосування правила «золотого перетину» у насінництві різних репродукцій

	Var1	Var2	Var3	Var4	Var5	Var6	Var7	Var8	Var9	Var10	Var11
N(100)	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Σx	1270	877	4719	9635	695,1	147,1	1289	419,9	5592	655,4	13648
$\bar{x}$	12,7	8,77	47,19	96,35	6,95	1,47	12,89	4,24	55,92	6,55	136,48
Me	12	9	46,5	96	7	1,45	13	4,2	50	5	139
σ	0,83	1,68	11,05	19,38	1,46	0,36	4,19	1,46	30,71	4,16	23,00
$\bar{x} \pm \sigma$	12,7±0,8	8,8±1,7	47,2±11,1	96,4±19,4	6,9± 1,5	1,5±0,4	12,9±4,2	4,2 ±1,5	55,9±30,7	6,6±4,2	136±23
$\bar{x} \pm 2 \sigma$	12,7±1,7	8,8±3,4	47,2±22,2	96,4±38,8	6,9± 2,9	1,5±0,7	12,9±8,4	4,2 ±2,9	55,9±61,4	6,6±8,3	136±46
$\bar{x} \pm 1,24 \sigma$	12,7±1,0	8,8±2,1	47,2±13,7	96,4±24,0	6,9± 1,8	1,5±0,5	12,9±5,2	4,2 ±1,8	55,9±38,1	6,6±5,2	136±28
$\bar{x} \pm 0,76 \sigma$	12,7±0,6	8,8±1,3	47,2±8,4	96,4±14,7	6,9± 1,1	1,5±0,3	12,9±3,2	4,2 ±1,1	55,9±23,3	6,6±3,2	136±17
V%	6,5	19,1	23,4	20,1	21,0	25,0	32,5	34,4	54,9	63,5	16,8
Діапазон мінливості першої репродукції											
$\bar{x} \pm 2\sigma$	11-14	5-12	25-69	57-135	4-10	0,8-2,2	4-21	1,3-7,1	5-117	2-15	90-182
Діапазон мінливості для еліти											
$\bar{x} \pm 1,24\sigma$	11,7-13,7	8,0-10,9	33,5-60,9	72-120	5,1-8,7	1,0-2,0	7,7-18,1	2,4-6,1	18-94	1,4-11,8	108-175
Діапазон мінливості для оригінального насіння та розсадників випробування доборів											
$\bar{x} \pm 0,76\sigma$	12,7-13,3	7,5 -10,0	38,8-55,6	82-111	5,8-8,0	1,3-1,7	9,7-16,1	3,1-5,3	33-79	3,4-9,8	119-154

П р и м і т к а. **Var** – назва і номер ознаки, а саме: **Var 1** – кількість вегетативних вузлів на стеблі, шт.; **Var 2** – кількість генеративних вузлів на стеблі, шт.; **Var 3** – довжина стебла до першого бобу, см; **Var 4** – довжина стебла всієї рослини, см; **Var 5** – довжина міжвузля, см; **Var 6** – кількість бобів на вузлі, шт.; **Var 7** – кількість бобів на рослині, шт.; **Var 8** – кількість насінин у бобі, шт.; **Var 9** – кількість насінин на рослині, шт.; **Var 10** – маса насіння з рослини, г; **Var 11** – маса 1000 насінин, г.

Значення інтегралу ймовірностей попадання параметру рослини у відповідний діапазон взято із спеціальних статистичних таблиць, які є в мережі Інтернет та в усіх статистичних посібниках.

Деякі кількісні ознаки не підлягають під закон нормального розподілу і мають значну асиметрію чи ексцес. У таких випадках замість середнього ($\bar{x}$) визначають медіану (Me), яка завжди ділить популяцію на дві рівні частини, незалежно від розподілу. У випадку нормального розподілу ці величини співпадають. Усі розрахунки виконуються дуже легко, на комп'ютері за допомогою типових статистичних програм.

Алгоритм створення параметрів для моделей різних репро-

дукцій проводять у такій послідовності:

– щорічно на ділянках чи на полі, перед проведенням сортопрочисток проводять пробний добір по діагоналі 50–150 рослин (більша кількість рослин збільшує точність параметрів моделі);

– після вибракування нетипових рослин за якісними ознаками (колір квіток, забарвлення міжвузлів тощо) у відібраних рослин замірюють необхідні ознаки (Var);

– математичну обробку проводять в Excel або за допомогою програми Statistica 6 з обчисленням середнього значення (краще медіани) і середнього квадратичного відхилення (σ або SD);

– складають таблицю діапазонів мінливості ознак у моделі;

– добори проводять відповідно до моделі.

Для добору рослин, їхнього замірювання і складання моделі сорту з 10 ознак необхідні затрати становлять 4 людино-дні (селекціонер і лаборант). Розрахунки проводять за допомогою комп'ютера і заносять у таблицю. Створивши «оновлену» модель для конкретного поля і року, розпочинають проведення сортопрочинок.

Висновки. Застосований метод оцінки мінливості кількісних ознак у насінницьких популяціях гороху овочевого може бути придатним для аналогічної оцінки популяцій та інших сільськогосподарських культур. Даний метод потребує мінімальних затрат, позбавлений суб'єктивного впливу користувача та екологічних умов вирощування культури.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Заєць, В.П. Добірне насіння – золотий фонд урожаю: Інструкція по апробації сортових посівів / Земля і люди України // В.П. Заєць, М.М. Гаврилюк, Б.О. Весна, В.В. Кириченко та ін. – 1995. № 1 (841). – 70 с.
2. Насінництво і насіннезнавство польових культур. За редакцією чл.-кор. УААН, д-ра с.-г. наук, професора М.М. Гаврилюка, Харків, 2007. – С. 183.
3. ДСТУ ISO 605:2007 Бобові. Визначення домішок, сторонніх запахів, шкідників, розмірів, біологічного виду та сортової належності. Контрольні методи (ISO 605:1991).
4. Золотий перетин – Вікіпедія [Електронний ресурс] – uk.wikipedia.org – дата доступу 28.01.11 р.